

Joanna Łazicka, Warmińsko-Mazurska Biblioteka Pedagogiczna w Olsztynie

Wolne Lektury – refleksje użytkownika

Projekt „Wolne Lektury” to przykład Otwartych Materiałów Edukacyjnych, czyli (zgodnie z definicją ze strony Koalicji Otwartej Edukacji) *materiałów, które są publicznie dostępne w Internecie, opublikowane wraz z prawem dalszego wykorzystywania i rozwijane w otwarty sposób (z możliwością udziału beneficjentów w procesie redakcyjnym)*.

Jest to projekt społecznościowy, będący wynikiem pracy wielu osób, współtworzony przez społeczność nauczycielską i akademicką, która zawiązała się specjalnie w tym celu. Ponad 30% prac redakcyjnych zostało wykonanych przez wolontariuszy. Wszyscy chętni mogą współpracować w tworzeniu, poprawianiu i rozwijaniu serwisu. Każdy tekst zamieszczony na portalu ma swój odpowiednik na specjalnie przygotowanych stronach wiki, gdzie po rejestracji i zalogowaniu można dokonywać odpowiednich poprawek. Pomysłodawcą i koordynatorem projektu – dostępnego w sieci od 2007 r. jest Fundacja „Nowoczesna Polska”, której jednym z celów statutowych jest upowszechnianie nowoczesnych technik nauczania, w tym – w zakresie wykorzystywania nowoczesnych technik teleinformacyjnych. Projekt realizowany jest we współpracy z Biblioteką Narodową. Patronat honorowy sprawują: Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Ministerstwo Edukacji Narodowej (od roku 2008) oraz Stowarzyszenie Pisarzy Polskich. W Komitecie Honorowym „Wolnych Lektur” zasiadają:

- prof. Maria Janion i prof. Grażyna Borkowska z Instytutu Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk,
- prof. Przemysław Czapliński, prof. Ewa Kraskowska i prof. Piotr Śliwiński z Instytutu Filologii Polskiej Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu,
- prof. Mieczysław Dąbrowski z Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego,
- prof. Małgorzata Czerwińska z Instytutu Filologii Polskiej Uniwersytetu Gdańskiego,
- prof. Jerzy Jarzębski z Instytutu Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Według założeń twórców projekt ma być odpowiedzią na postępującą informatyzację młodzieży szkolnej, a co za tym idzie – zmianę czytelniczych nawyków i coraz mniej chętnie sięganie po lektury w postaci książkowej. Powstanie serwisu poprzedziły badania przeprowadzone wśród uczniów i nauczycieli – dzięki temu jest on w dużej mierze zgodny z potrzebami i oczekiwaniami użytkowników.

„Wolne Lektury” – zawierają obecnie 971 pozycji bibliograficznych 35 autorów. Celem twórców biblioteki jest zamieszczenie do końca 2010 r. całego kanonu literatury z listy lektur szkolnych. Ze względu na ograniczenia wynikające z praw autorskich, w bibliotece znajdują się wyłącznie teksty autorów, którzy znajdują się w domenie publicznej – tzn. od ich śmierci minęło 70 lat. Jest to niewątpliwie ograniczenie w udostępnianiu tekstów lektur, które sprawia, że biblioteka nigdy nie będzie kompletna. Jeszcze na początku lat 90-tych prawa autorskie obowiązywały 25 od śmierci autora, potem wydłużono termin do 50 lat, a obecnie jest to 70 lat. Oznacza to, że wiele pozycji znajdujących się na liście lektur MEN, na portalu „Wolne Lektury” znajdzie się dopiero za kilkanaście lub kilkadziesiąt lat. Np. w styczniu 2012 będzie można udostępnić „Wielki Testament” Villona i inne utwory tłumaczone przez

Tadeusza Boya-Żeleńskiego, ponieważ tłumaczenie to także autorskie opracowanie i chociaż np. dzieła Szekspira już dawno weszły do domeny publicznej, to część tłumaczeń np. Stanisława Barańczaka jest objętych ochroną prawa autorskiego. Umieszczenie tekstów wierszy Baczyńskiego będzie możliwe w roku 2015, tekstów Gałczyńskiego i Tuwima w roku 2024, a Czesława Miłosza w roku 2075.

„Wolne Lektury” to portal, którego celem jest nie tylko udostępnianie tekstów lektur, ale także narzędzi do pracy z tekstem literackim. I to właśnie ta cecha odróżnia go od innych bibliotek cyfrowych. Większość bibliotek internetowych publikuje jedynie skany utworów lub sam tekst. Natomiast tutaj udostępnione dzieła wzbogacono o omówienia, uwagi, przypisy, komentarze przygotowane przez nauczycieli języka polskiego oraz specjalistów z Instytutu Badań Literackich i uniwersytetów. Znajdują się tu także noty biogramów pisarzy, opisy epok i gatunków literackich (napisane przez uczniów czterech szkół warszawskich podczas cyklu zajęć z edukacji medialnej w ramach projektu towarzyszącego „Wolnym Lekturom” – „wolontariat dla wiedzy”. Uczniowie pracowali wspólnie pod merytorycznym nadzorem nauczycieli i specjalistów na platformie wiki).

Wszystkie teksty można przeszukiwać nie tylko wg kryterium – autor, tytuł – co jest najczęstszym sposobem wyszukiwania w innych bibliotekach cyfrowych – ale również wg epok, rodzajów i gatunków literackich oraz wg kryterium odnoszącego się do treści jednego lub wielu utworów jednocześnie – motywów i tematów literackich.

Np. „Królową śniegu” Hansa Christiana Andersena można odnaleźć w kategoriach: Andersen, Romantyzm, Epika i Baśń. Jako najważniejsze motywy występujące w utworze wskazano: podróż, rośliny, miłość, zima, wiosna, woda. Uczeń zainteresowany którymś z motywów w tym utworze może klikając w odpowiednie hasło znaleźć fragmenty innych utworów, w których też występuje ten motyw, np. przy „wiośnie” są to także: Pieśń II Jana Kochanowskiego (zaczynająca się od słów „Serce roście patrząc na te czasy”) oraz np. fragmenty „Lalki” Bolesława Prusa i fragmenty dwóch wierszy Jana Kasprowicza.

A np. praca domowa „Motyw ojczyzny w literaturze romantyzmu na podstawie wybranych utworów” – wymaga zaledwie dwóch kliknięć, aby otrzymać teksty do analizy. Szczególnie ta cecha serwisu – przeszukiwanie wg motywów jest bardzo ceniona zwłaszcza przez maturzystów, którzy bez problemów mogą dobrać literaturę podmiotu do prezentacji maturalnej.

Kolejną użyteczną funkcją „Wolnych Lektur”, przydatną podczas pracy w szkole jest możliwość układania całych zestawów tekstów przerabianych np. w ciągu roku przez daną klasę. Taką półkę tworzy nauczyciel, który może wysłać uczniom link do tego zbioru.

Na stronie portalu znajdują się dwa przykładowe scenariusze lekcji języka polskiego, wykorzystujące udostępniane na stronie utwory:

- 1) Lekcja dla klasy I liceum – „Jana Kochanowskiego wskazówki jak żyć zawarte w Pieśniach”;
- 2) Lekcja dla klasy II liceum – „Historia jako fatum i Hegłowska hipoteza dziejów w Nie-Boskiej komedii Zygmunta Krasińskiego”.

Jak wygląda przygotowanie lektury do udostępnienia na portalu?

Utwory do „Wolnych Lektur” udostępnia Biblioteka Narodowa, która skanuje swoje zbiory, a powstałe w ten sposób zdjęcia stron książek umieszcza na stronach Cyfrowej Biblioteki Narodowej „Polona” oraz przekształca je w pliki tekstowe. Po dokonaniu wstępnej korekty Biblioteka Narodowa przesyła teksty do Fundacji Nowoczesna Polska.

Redaktorzy serwisu umieszczają te teksty na specjalnie przygotowanej witrynie typu wiki. Dzięki oprogramowaniu wiki (podobnemu do tego, które służy do pisania Wikipedii) grono wolontariuszy może zdalnie i jednocześnie pracować nad redakcją merytoryczną lektur. Dzięki takiej redakcji powstają teksty, które przygotowane są specjalnie do użytku w szkole, dostosowane do potrzeb uczniów i nauczycieli. Praca nad tekstem polega na uwspółcześnieniu pisowni, opatrzeniu koniecznymi przypisami i zaznaczeniu motywów literackich.

Dodawanie przypisów służy wyjaśnianiu znaczenia niezrozumiałych dla uczniów słów i zwrotów (np. tych, które wyszły z użycia, są rzadko używane lub stanowią terminy specjalistyczne), a także objaśnianiu większych partii tekstu, co ułatwia ich zrozumienie i interpretację.

Po zakończonej redakcji merytorycznej, następuje redakcja techniczna, polegająca na oznaczeniu tekstów specjalnymi znacznikami (tagami składu), aby można było z nich przygotować różne formaty – PDF, ODT, TXT i HTML.

Tak przygotowane teksty umieszczane są na portalu, gdzie można je czytać on-line, ściągnąć na dysk komputera albo komórkę.

W 2008 r. mechanizm działania „Wolnych Lektur” został wzbogacony o kolejną funkcjonalność. Wybrane lektury pojawiły się w wersji audio. Fundacja „Nowoczesna Polska” rozpoczęła realizację projektu towarzyszącego „Wolnym Lekturom” – „Czytamy słuchając” – którego celem jest promocja idei bezpłatnego i pozbawionego barier dostępu do lektur szkolnych. Osoby związane ze Stowarzyszeniem Twórców Sztuk Wszelkich – aktorzy oraz reżyserzy młodego pokolenia zrealizowali nagrania audio części dostępnych na portalu lektur. Nagrano 148 audiobooków. Nagrania zostały przystosowane do użytku przez osoby niedowidzące i niewidome (format DAISY) i udostępnione na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa – Na tych samych warunkach 3.0 PL w formatach Mp3 oraz Ogg.

Wydaje się, że w czasach odtwarzaczy mp3 i multimedialnych komórek taka forma „czytania” jest coraz bardziej popularna. Według opinii młodzieży można słuchać audiobooków np. w autobusie, podczas jazdy rowerem, w ciemności i nie przeszkadza to sięgać po „prawdziwą”, papierową książkę.

Nawiązując do wyników badań, przeprowadzonych w 2007 r. przez wydawnictwo Flashbook, dotyczących określenia nawyków czytelniczych wśród użytkowników Internetu – w których Internet zyskał przewagę nad książką jeśli chodzi o łatwość wyszukiwania informacji, atrakcyjność przekazu informacji oraz łatwość poruszania się po treści – można powiedzieć, że twórcy serwisu z powodzeniem przełożyli te cechy na udostępniane na portalu książki. Wykorzystali interaktywny, multimedialny charakter Internetu do stworzenia atrakcyjnego i użytecznego interfejsu dostępu do wiedzy. Udowodnili, że książka i komputer mogą być sojusznikami w rozwijaniu kultury czytelniczej.

Należy pamiętać, że statystyki, z których wynika, że czytelnictwo w Polsce spada, dotyczą tylko tradycyjnej formy czytelnictwa i tradycyjnej papierowej książki. Zdaniem Pani Joanny Cichej, dyrektora Departamentu Dziedzictwa Narodowego MKiDN – właśnie takie inicjatywy jak „Wolne Lektury”, przekonują, że z czytelnictwem nie jest tak źle. Potrzeba czytania nie ginie, tylko co najwyżej przechodzi swoistą metamorfozę. „Myślę, że czytelnictwo nadal się rozwija, tylko w innej formie. Być może oznacza to, że należy na nowo zdefiniować pojęcie czytelnictwa, ale na pewno nie można mówić o jego zaniku” – twierdzi Joanna Cicha. Podobnego zdania jest prof. Śliwiński z Instytutu Filologii Polskiej UAM. Według niego na przestrzeni ostatnich 20 lat nasz stosunek do książek uległ sporym zmianom. Literatura coraz intensywniej funkcjonuje w Internecie, pojawia się nowy język

i nowe wyzwania, dziś zatem jeśli ktoś interesuje się literaturą nie może ignorować Internetu. Pojawiają się w związku z tym inne potrzeby, nowy rodzaj wrażliwości czytelniczej, ale na pewno nie można mówić o zaniku czytelnictwa.

Portal „Wolne Lektury” został życzliwie przyjęty przez bibliotekarzy, którzy podkreślają jego wspomagającą rolę w stosunku do ograniczonych zasobów bibliotek oraz atrakcyjność formy dla dzieci i młodzieży. Oczywiście można mieć uwagi dotyczące jego zawartości – nie wszystkie udostępnione utwory mają zaznaczone motywy – w związku z tym nie zostaną odnalezione przy tym kryterium wyszukiwawczym, nie wszystkie generowane dokumenty PDF mają polskie znaki, można mieć zastrzeżenia, co do możliwości, jakie oferuje wyszukiwarka – ale ponad 40 tys. odwiedzin miesięcznie na stronie dowodzi, że istnieje potrzeba serwisu udostępniającego tak zorganizowane treści. Niewątpliwie funkcjonalność portalu byłaby większa, gdyby znalazły się tam wszystkie lektury znajdujące się na liście MEN – warto, aby twórcy projektu podjęli działania umożliwiające wcześniejszą publikację dzieł pisarzy, niebędących jeszcze w domenie publicznej.

W rozwijającym się społeczeństwie informacyjnym, to właśnie bibliotekarz jako pierwszy powinien poznawać zasoby cyfrowe, krytycznie je oceniać, selekcjonować i kierować uczniów oraz nauczycieli do wartościowych stron. Myślę, że z pełnym przekonaniem o rzetelności – można udostępniać na komputerach ICIM oraz polecać uczniom lektury dostępne na stronie wolnelektury.pl.

Bibliografia:

1. Brudzińska Małgorzata i in. Wolne lektury : szkolna biblioteka internetowa : użytkowanie i redakcja : poradnik [on-line] [dostęp: 2 listopada 2009]. Dostępny w Internecie: <http://wiki.wolnepodreczniki.pl/Lektury:Poradnik>.
2. Czytamy słuchając – o projekcie [on-line] [dostęp: 3 listopada 2009]. Dostępny w Internecie: <http://czytamysluchajac.pl/o-projekcie/>.
3. Lipszyc, Jarosław. „Wolne Lektury” – szkolna biblioteka na miarę XXI wieku. Meritum 2008 nr 4(11) s. 91-92.
4. O projekcie WolneLektury.pl [on-line] [dostęp: 2 listopada 2009]. Dostępny w Internecie : <http://www.wolnelektury.pl/o-projekcie/>.
5. Rytel, Krzysztof. Wolne Lektury – biblioteka w sieci [on-line] [dostęp: 2 listopada 2009]. Dostępny w Internecie: <http://republika.onet.pl/28016,25,1,,fabryka.html>.
6. Stokfiszewski, Leon. Lektury dla pokolenia WWW. Tygodnik Powszechny [on-line] 28-09-2007 [dostęp 6 listopada 2009]. Dostępny w Internecie: <http://tygodnik2003-2007.onet.pl/1548,1441492,0,dzial.html>.
7. Strzelecka, Marta. Zdaniem internautów książka jest lepsza od Internetu. Gazeta Wyborcza [on-line] 01-01-2008 [dostęp 6 listopada 2009]. Dostępny w Internecie: <http://wyborcza.pl/1,76842,4801947.html>.